LAUSUNTO

25.1.2023

Sivistysvaliokunta

Asia: Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko

Viite: VNS 16/2022

Sivistystyönantajat (Sivista) kiittää mahdollisuudesta kommentoida hallituksen tulevaisuusselontekoa eduskunnan sivistysvaliokunnan lausunnon muodostamista varten. Keskitymme tässä lausunnossa selonteon osaan 1.

1. Kasvatus, koulutus, tutkimus ja kulttuuri ovat Suomen tulevaisuuden edellytykset

Selonteossa koulutusta, osaamista ja sivistystä käsitellään pääasiallisesti seuraavissa jaksoissa:
3.4.1 Tutkimus, kehittäminen ja innovaatiot tulevaisuuden ratkaisijana
3.5.5 Osaaminen kriittisenä menestystekijänä
4.5.3 Sivistys, osaaminen ja tutkimus

Lisäksi koulutusta ja osaamista käsitellään osana tulevaisuusvalmiuksia (luku 2.3.).

Sivista nostaa esille sen, että ihmisten osaaminen on perusedellytys kaikelle yhteiskunnan kehittämiselle. Ilman riittävää määrää koulutettuja ja osaavia ihmisiä kehittämistoimet epäonnistuvat ja tulevaisuutemme skenaariot muodostuvat kielteisiksi. Koulutus, sen antama osaaminen sekä näiden kanssa käsi kädessä kulkevaa tutkimustyö (uuden tiedon ja uusien ratkaisujen synnyttäminen) tulisi nähdä selkeämmin kaikkien selonteon kirjausten korvaamattomana taustaedellytyksenä.

Pidämme myönteisenä sitä, että selonteon tulevaisuusvalmiuksia käsittelevässä luvussa 2.3 luonnehditaan: *”Osaavat ja luovat ihmiset ovat Suomen tärkein voimavara. Sivistysperusta rakentuu laadukkaan kasvatuksen, koulutuksen, tutkimuksen ja kulttuurin pohjalle. Suomen kilpailukyky ja hyvinvointi rakentuvat osaamiselle, korkeatasoiselle tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnalle sekä niiden soveltamiselle.”*

Sivistan on helppo yhtyä tähän arvioon Suomen tärkeimmästä voimavarasta ja sivistysperustasta. Tämä tärkein voimavara tulisi nostaa selonteossa merkittävämpään asemaan.

Sivistys-käsitteellä tarkoitetaan suomen kielessä kasvatuksen, koulutuksen ja itsensä kehittämisen (saks. *Bildung*) yhteisvaikutusta, jonka piirissä ollut myös suhtautuu kunnioittavasti ja rakentavasti toisiin ihmisiin sekä yhteiskuntaan. Sivistyksen keskeinen käyttövoima on opiskelusta syntyvä osaaminen, mutta sivistykseen kuuluu myös laaja-alainen, kriittinen ja avoin ajattelu, toisten kunnioittaminen, vastuullisuus sekä taidot toimia yhteiskunnassa.

Sivista katsookin, että Suomi ei voi perustaa kilpailukykynsä ja hyvinvointinsa rakentamista millekään muulle kuin sivistyksen ja osaamisen perustalle, sillä maamme olosuhteet, luonnonvarat tai väestö eivät tähän antaisi riittävää pohjaa. Ajattelua sivistyksestä ja sivistyspolitiikasta pitää laajentaa edelleen niin, että koulutuksen ja tutkimuksen ohella otetaan huomioon myös muut *sivistysjärjestelmän* osat. Sivistysjärjestelmä-termillä tarkoitamme enemmän kuin pelkkää koulutusmaailmaa. Sivistykseen kuuluvat eri opetuksen muotojen lisäksi myös ainakin tiede ja tutkimus, taide ja kulttuuri, musiikki sekä liikunta ja urheilu. Vapaa sivistystyötä ja taiteen perusopetusta osana sivistysjärjestelmää pitää vahvistaa.

Sivistystyönantajat ry ▪ Eteläranta 10, FI-00130 Helsinki, Finland
Tel. +358 9 1728 5700 ▪ www.sivista.fi

Sivistysjärjestelmä antaa pohjan länsimaiselle demokratialle sekä siihen kuuluville elementeille: keskinäinen kunnioitus, moninaisuuden hyväksyminen ja yhdenvertaisuuden vahvistaminen, lehdistönvapaus ja kriittinen yhteiskunnallinen keskustelu, akateeminen vapaus ja tutkimuksen vapaus, vapaa ja kantaa ottava taide ja kulttuuri. Elämän arvot rakennetaan varhain, ja sivistysjärjestelmä on yksilön kasvun ja perheiden kasvatustehtävän tukena.

Sivistysjärjestelmä ylläpitää ja uudistaa harrastamisen mahdollisuuksia niin lapsille ja nuorille kuin aikuisillekin. Esimerkiksi urheilu- ja kulttuuriharrastukset rakentavat sosiaalisia suhteita, tuottavat onnistumisen kokemuksia, vahvistavat itsetuntoa ja luottamusta omiin kykyihin sekä antavat merkityksellistä sisältöä elämään.

Yhteiskunnan kannattaa tarkastella koulutuksen, kulttuurin ja vapaa-ajan toimintoja kaikille saavutettavana ja osallistavana kokonaisuutena, jolloin niiden hyvät vaikutukset saadaan vahvistumaan entisestään. Koulujen, kulttuuritoimijoiden, taiteen perusopetuksen, lehdistön, museoiden, orkestereiden, korkeakoulujen, kirjastojen jne. yhteistyön tulisi olla osa arjen perustoimintaa. Tämä edellyttää moniammatillista yhteistyötä yli sektorirajojen kunnissa, hyvinvointialueilla ja valtion hallinnossa.

Selonteossa linjataan: *”Koko osaamisen ketjua ja resursointia varhaiskasvatuksesta korkeakoulutukseen sekä tieteeseen on vahvistettava ja ennaltaehkäistävä eriarvoistumiskehitystä. Jokaiselle tulee mahdollistaa turvallinen ja hyvinvoiva oppimista tukeva kasvu- ja oppimisympäristö. Koulutuksellisen tasa-arvon ja saavutettavuuden edistäminen on välttämätöntä.”*

Sivista pitää koulutuksen koulutuksellisen jatkumon hahmottamista kokonaisuutena tai ketjuna erinomaisena tapana tarkastella koulutus- ja sivistyspolitiikkaa. Sivistan mielestä kuvaa olisi syytä laajentaa vielä tästäkin: perinteisesti koulutuksen toimialaan laskettavien toimialojen jatkumon ohella tulisi tarkastella koko sivistysjärjestelmän kokonaisuutta yllä kuvatulla tavalla.

2. Koulutus- ja osaamistason nostaminen

Selonteon luvussa 2.3 linjataan edelleen: *”Väestön koulutus- ja osaamistasoa tulee nostaa ja koulutuksen laatua ja vaikuttavuutta parantaa kasvattamalla tutkinnon suorittaneiden osuuksia ja mahdollistamalla aiempaa vahvemmin koko väestön jatkuva oppiminen. Osaamistason nousu ja työurien pidentyminen ovat välttämättömiä tekijöitä työmarkkinoille ja kilpailukyvylle. Lisäksi osaavan työvoiman houkuttelu Suomeen sekä heidän perheidensä hyvä integrointi suomalaiseen yhteiskuntaan ovat avaintekijöitä riittävän työvoiman turvaamiseen tulevaisuudessa.”*

Sivistan on helppo yhtyä myös näihin selonteon linjauksiin. Väestörakenteen muutos eli pienenevät ikäluokat tarkoittavat osaamisen näkökulmasta sitä, että työikäisten määrän vähentyessä kaikkien on Suomessa osattava enemmän, jotta säilytämme suorituskykymme yhteiskuntana ja kansantaloutena.

Koulutus- ja osaamistason nosto on välttämätön toimenpide, jonka edistämiseksi on tehtävä määrätietoisia, pitkäjänteisiä päätöksiä sekä kohdistettava tarvittavat resurssit.

Suomi on asettanut itselleen tavoitteen nostaa korkeakoulutettujen osuus nuorista ikäluokista 50 prosenttiin vuoteen 2030 mennessä. Tavoite on kirjattu muun muassa korkeakoulutuksen ja tutkimuksen visioon 2030 (julk. 2017) sekä Sanna Marinin hallituksen ohjelmaan (2020). Tavoite ei OKM:n arvion mukaan tule toteutumaan asetetussa aikataulussa (ks. esim. korkeakoulujen kestävän kasvun ohjelman toimeenpanosuunnitelma) vaan tavoite voitaisiin saavuttaa aikaisintaan 2035. Aloituspaikkojen lisäämistä korkeakouluihin on jatkettava ja korkeakoulujen rahoitusta on lisättävä kasvavan volyymin kustannusten kattamiseksi. Samalla joillakin korkeakoulujen koulutusaloilla esiintyy haasteita saada hakijoita, joilla on alan

Sivistystyönantajat ry ▪ Eteläranta 10, FI-00130 Helsinki, Finland
Tel. +358 9 1728 5700 ▪ www.sivista.fi

opintoihin riittävät perustaidot ja -taidot, esimerkiksi luonnontieteiden ja matematiikan osalta. Tämä korostaa tarvetta käsitellä koulutusjärjestelmää ja -ketjua kokonaisuutena. Perustaitojen vahvistaminen on aloitettava jo varhaiskasvatuksessa. On otettava huomioon se, että koulutusmuutosten vaikutukset näkyvät pitkällä viiveellä: vuonna 2035 korkeakouluopintonsa 19-vuotiaana aloittava opiskelija on nyt peruskoulun ekaluokkalainen.

3. Oppimistulokset käännettävä takaisin nousu-uralle - koulussa voitava keskittyä oppimiseen

Myös väestön eriarvoisuutta käsittelevään lukuun 3.5.4 (Eriarvoistumisen ja yhdenvertaisuuden ristiriitainen kehitys) sisältyy merkittävä huomio koulutusjärjestelmästä:

”Sosioekonomisen taustan vaikutus oppimistuloksiin on voimistunut Suomessa nopeasti viimeisen 10 vuoden aikana. Tausta vaikuttaa edelleen myös koulutusvalintoihin. Oppilaiden väliset osaamiserot kasvavat, ja osaamisen ääripäät etääntyvät. Oppimistuloksissa on myös merkittäviä sukupuolieroja, ja koulutusvalinnat ovat yhä vahvasti sukupuolittuneita. Sosioekonominen tausta vaikuttaa myös oppimista tukevaan ja hyvinvointia edistävään taiteen, kulttuurin, liikunnan ja muuhun yksilöä kehittävään harrastamiseen. Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan tavoitteena on tasata eriarvoisia lähtökohtia ja ehkäistä syrjäytymistä yhteiskunnasta.” (s. 142)

Sivista yhtyy huomioihin ja pitää osaamiserojen kasvua, tulosten ja valintojen sukupuolittumista sekä sosioekonomisen taustan merkityksen kasvua huolestuttavina. Toteamme kuitenkin, että eriarvoisten lähtökohtien tasoittaminen yksinomaan koulutus- ja sivistysjärjestelmän keinoin ei ole aina mahdollista. Vaikka lasten ja nuorten sekä heidän perheittensä elämän moninaiset ongelmat heijastuvat oppimiseen ja pärjäämiseen koulussa, rehtoreilla ja opettajilla ei ole työkaluja eikä toimivaltaa ratkaista ongelmia, joita perinteisesti on pidetty koulun ulkopuolisina. Esimerkiksi lasten ja nuorten liikkumattomuus, päihteiden käyttö ja psyykkinen oireilu mainitaan usein ongelmina, jotka koulutusjärjestelmän tulisi ratkaista.

Näyttää siis siltä, että koulutusjärjestelmän odotetaan entistä enemmän toimivan lasten ja nuorten kokonaishyvinvointia edistävänä laitoksena. Tulevaisuusselonteossa todetaankin, että ”koulutuksen odotetaan ratkaisevan yhä monimutkaisempia haasteita” (s. 144). Voi arvioida, että jossain määrin käsitys *koulusta* yhteiskunnallisena instituutiona on laajentunut. Tämä laajennus on haastava. Jos koulutuksen tehtäviä laajennetaan, myös resursointia tulee myös kasvattaa vastaavasti.

Sivista pitää tärkeänä, että koulutusjärjestelmän toiminnan ytimeksi ymmärretään nyt ja jatkossa oppiminen: koulu on oppimisen paikka. Kouluissa pitää saada keskittyä opetukseen ja oppimiseen. Koulun ulkopuolisten haasteiden ratkomiseen tarvitaan monialaista ja moniammatillista yhteistyötä eri julkisten toimijoiden välillä. Koulu on luonteva keskipiste tälle eri toimijoiden yhteistyölle, sillä se tavoittaa lähes kaikki lapset ja nuoret. Oppilaiden tuen tarvetta tulee käsitellä kokonaisvaltaisesti siten, että apua voidaan tarjota ennen kaikkea haasteiden juurisyiden korjaamisessa. Eri ammattiryhmien ja palvelujen välillä on oltava selkeä työnjako siten, että oppilaan tarpeet ovat palvelun järjestämisen keskiössä. Sujuva yhteistyö edellyttää, että myös säädökset koskien toimijoiden toimivaltaa, tiedonsaantia ja tietojen vaihtamista ovat kunnossa. Sivista painottaa yksityisen opetusalan kytkeytymistä näihin yhteistyörakenteisiin. Alueiden erilaistuessa on yhä tarpeellisempaa varmistaa edellytykset erilaisille tavoille järjestää koulutusta.

Keskittyminen oppimiseen ja osaamiseen kouluissa tarkoittaa myös sitä, että raportointi- ja hallinnointivelvoitteita on kevennettävä sekä hankemuotoisesti rahoitettu kehittämistoiminta on siirrettävä osaksi perusrahoitusta. Koulutus- ja tutkimusalan barometri 2022 kertoo, että noin 40 prosenttia koulutuksen järjestäjistä katsoo opetus- ja tutkimushenkilöstön hallinnollisen työn lisääntyneen kuluneen 12 kuukauden aikana. Erityisen suurta kasvu on ollut yliopistoissa ja yleissivistävässä koulutuksessa. Sivista katsoo, että koulutusjärjestelmän uusiutuminen yhteiskunnan muutosvoimiin vastaamiseksi ei voi nojata

Sivistystyönantajat ry ▪ Eteläranta 10, FI-00130 Helsinki, Finland
Tel. +358 9 1728 5700 ▪ www.sivista.fi

nykyiseen raskaaseen hankehallinnointiin. Pikemminkin tarvitaan koulutusalan osaajien muutoskyvykkyyden vahvistamista sekä paikallista liikkumatilaa kokeiluihin ja uudistamiseen. Kehittämistyön on oltava osa riittävällä tasolla resursoitua perustoimintaa.

Selonteossa tunnistetut yhteiskunnalliset muutostekijät haastavat sivistysalaa sekä yksilö- että järjestelmätasolla. Yksilötasolla on nähtävissä, että oppijoiden taustat ja valmiudet yhä erilaistuvat. Jotta 2000-luvun huolestuttava trendi heikkenevistä ja eriytyvistä oppimistuloksista saadaan kääntymään, tarvitsemme valmiutta ja kyvykkyyttä vastata joustavasti oppijoiden yksilöllisiin tarpeisiin niin opetuksessa kuin oppimisen ja hyvinvoinnin tukemisessa. Sivista pitää tärkeänä, että oppijalla on tietyissä rajoissa mahdollista tehdä omaa opintopolkuaan koskevia valintoja, sillä toimijuus ruokkii motivaatiota oppimiseen ja itsensä kehittämiseen. Lainsäädäntöä ja muuta normiohjausta on kehitettävä siten, että se mahdollistaa toimintaa eikä sido koulutuksen järjestäjien voimavaroja epätarkoituksenmukaisella tavalla.

Epätasainen demografinen kehitys sekä eriytyvä alue- ja kaupunkikehitys on merkittävä haaste saavutettavalle sivistysjärjestelmälle. Tähän haasteeseen vastaamiseksi on välttämätöntä tehdä panostuksia ja purkaa säätelyä digitaalisten toimintatapojen edistämiseksi kaikilla koulutusasteilla. Digitalisaation hyödyntämiseen ei pidä kuitenkaan suhtautua välttämättömänä pahana. Sivista katsoo, että Suomella olisi mahdollisuus olla todellinen edelläkävijä opetukseen ja oppimiseen liittyvässä digitalisaatiossa, sillä perustaitomme ja infrastruktuuri antavat tähän jo varsin hyvät edellytykset. Oppimisanalytiikan hyödyntämiseen liittyvä kehitystyö on hyvä esimerkki siitä, miten digitaalisia välineitä voidaan hyödyntää oppimisen tukena.

Globaalissa kilpailussa ei ole mahdollista pärjätä kääntymällä sisäänpäin. Pikemminkin Suomen demografinen kehitys edellyttää yhteiskunnan avaamista kansainvälisille ammattilaisille ja asiantuntijoille. Koulutusjärjestelmällä on keskeinen rooli palvelujen tarjoajana. Koulutusjärjestelmässä myös kotoutamme uusia suomalaisia. Kansainvälisen väestön osuuden kasvu edellyttää panostuksia myös englanninkielisiin opintopolkuihin.

4. Kriisinkestävyys ja kielteiset skenaariot

Tulevaisuusselonteko hahmottaa skenaarioita, joista osa on kielteisiä. Samalla selonteko hahmottaa potentiaalisia uhkia ja kriisejä.

Sivista korostaa, että yhteiskunnan uudistumiskykyinen sivistysjärjestelmä varmistaa kyvyn ennakoida toimintaympäristön muutoksia ja reagoida niihin viisaasti. Opetus, tiede, taide, kulttuuri, liikunta ja urheilu rakentavat koko yhteiskunnan hyvinvointia ja henkistä kriisinkestävyyttä. Sivistysjärjestelmän luoma pääoma auttaa myös ehkäisemään kriisejä. Sivistyksellä laajasti ymmärrettynä on keskeinen rooli sekä yksittäisten kansalaisten että koko yhteiskunnan resilienssin vahvistajana. Pitämällä huolta koulutusjärjestelmämme toimintakyvystä ja huolehtimalla kasvattajien sekä opetuksen ja koulutuksen järjestäjien edellytyksistä toteuttaa tehtäväänsä laadukkaasti voimme tarjota jokaiselle lapselle ja nuorelle tasapainoisen maailmankuvan sekä terveen itseymmärryksen ja luottamuksen omaan osaamiseen. Tämä antaa hyvät edellytykset ylläpitää yhteiskuntarauhaa ja toisaalta toimia kriisitilanteen koittaessa. Kriiseihin ja nopeisiin muutoksiin jouduttaessa Suomi on kyvykäs kohtaamaan tilanteen ja selviytyy siitä, kun sivistysjärjestelmän tuottamista hyvistä vaikutuksista on pidetty huolta pitkäjänteisesti.

Kriisinkestävyyteen liittyy myös näkökohta sivistyksestä kansakunnan henkisenä pääomana. Sivistynyttä yhteiskuntaa ei saa haavoitettua väärän tiedon levittämisellä, informaatiovaikuttamisella tai yksinkertaistavalla populismilla. Sivistyneen yhteiskunnan lähtökohta on luottamus tutkittuun tietoon.

Sivistystyönantajat ry ▪ Eteläranta 10, FI-00130 Helsinki, Finland
Tel. +358 9 1728 5700 ▪ www.sivista.fi

Erityisesti kriisitilanteissa tieteen, tutkimuksen ja innovaatioiden avulla pystytään löytämään ratkaisuja ja tekemään tietoon perustuvia päätöksiä. Kriittisen ajattelun taito sekä tietoon pohjautuva päätöksenteko korostuvat poikkeusaikoina. Myös ilmastonmuutos on kriisi, jonka ratkomiseen tarvitaan sivistystä.

Viime vuosien poikkeusaikoina läpi käydyt kokemukset on käytettävä hyödyksi ja niistä on otettava opiksi. Esimerkiksi digitalisaation mahdollisuuksia voidaan hyödyntää laajalti sivistyssektorilla, mutta toisaalta yhteisöllisyyden, perinteisten tapahtumien ja kasvokkaisten kohtaamisten merkitys ihmisille on noussut esiin. Sivistysjärjestelmän toimijat ylläpitävät rakenteita ja ympäristöjä, joissa sivistystä syntyy yhteisöllisyydestä, kohtaamisista, oivaltamisesta ja elämyksistä.

Helsingissä 25.1.2023

Sivistystyönantajat ry

Heikki Kuutti Uusitalo, johtaja
heikki.kuutti.uusitalo@sivista.fi, puh. +358503028246

Sivistystyönantajat edustaa 340 koulutus- ja tutkimusalan sekä kasvatus- ja kulttuurialan työnantajaa. Jäsentemme palveluksessa on noin 60 000 palkansaajaa. Olemme Elinkeinoelämän keskusliiton EK:n jäsen.

Sivistystyönantajat ry ▪ Eteläranta 10, FI-00130 Helsinki, Finland
Tel. +358 9 1728 5700 ▪ **www.sivista.fi**